

Ірина Скакальська

доктор історичних наук, професор,

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка,

м. Кременець, Україна

Irunas@ukr.net

ТЕХНОЛОГІЯ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті досліджено особливості проблемного навчання як освітньої технології, визначено її ключові характеристики та потенціал у ході вивчення громадянської освіти здобувачами. З'ясовано сутність поняття технології проблемного навчання, яка розглядається як спосіб організації освітнього процесу, що ґрунтується на створенні проблемних ситуацій. Підкреслено, що основна мета проблемного навчання – це сформувати у здобувачів освіти навички критичного мислення, дослідницької активності та самостійно навчатися впродовж життя. Наведено практичні приклади застосування технології проблемного навчання на уроках і позакласних заходах з громадянської освіти, особливо це актуально під час російсько-української війни. Результатом дослідження є пропозиція – технологію проблемного навчання розглянуто як педагогічну методику.

Ключові слова: громадянська освіта, проблемне навчання, вирішення проблемних ситуацій, критичне мислення, педагогічна технологія.

Annotation. The article examines the features of problem-based learning as an educational technology, identifies its key characteristics and potential in the course of studying civic education by students. The essence of the concept of problem-based learning technology is clarified, which is considered as a way of organizing the educational process based on the creation of problem situations. It is emphasized that

the main goal of problem-based learning is to form critical thinking skills in students. Practical examples of the application of problem-based learning technology in lessons and extracurricular activities in civic education are given. Problem-based learning technology is considered as a pedagogical methodology.

Key words: *civic education, problem-based learning, solving problem situations, critical thinking, pedagogical technology.*

Вступ. Сучасне реформування освіти вимагає від учителя застосування новітніх підходів до викладання предмету громадянської освіти, використання таких методик, які сприятимуть розвитку креативного та критичного мислення здобувачів. Тому завдання педагога полягає не лише в тому, щоб передати знання та допомогти засвоїти значний обсяг інформації, а й навчити здобувачів ефективно спілкуватися, розв'язувати проблеми, адаптуватися до нестандартних ситуацій. Діяльнісний підхід у викладанні громадянської освіти доцільно реалізовувати через створення проблемних ситуацій на уроках. Тим більше, низка тем у 10 класі дозволяє використовувати проблемні завдання тощо [1].

Проблемне навчання – це педагогічний підхід, який дозволяє здобувачам навчатися, активно розв'язувати важливі проблеми. Здобувачам надається можливість вирішувати проблеми у спільній обстановці, створювати ментальні моделі для навчання та формувати навички самостійного навчання шляхом практики та роздумів.

Мета статті – теоретично обґрунтувати ефективність технології проблемного навчання під час вивчення предмету громадянська освіта у закладах загальної середньої освіти.

У своєму дослідженні ми спиралися на науково-методичний доробок сучасних зарубіжних та українських учених-педагогів.

Результати дослідження. Громадянська освіта – важливий навчальний предмет в умовах сьогодення, адже вона сприяє формуванню активної громадянської позиції, правової культури та критичного мислення в здобувачів

освіти. Завдяки вивченню цього курсу здобувачі отримують знання про права і обов'язки громадян, принципи демократії, механізми державного управління та роль громадянського суспільства.

Є підстави вважати, що особливого значення громадянська освіта набуває в контексті сучасних викликів, зокрема інформаційних воєн, гібридних загроз і необхідності розбудови правової та демократичної держави в умовах повоєнного відновлення.

Як зазначають дослідники І. Коляда та М. Санкович, вивчення громадянської освіти, як і будь-якої іншої дисципліни, супроводжується певними труднощами. Вони можуть ускладнюватися через одноманітність методів викладання, тоді як використання ігрових елементів, змагального підходу та нестандартних форм подачі матеріалу здатне зробити навчання цікавим і захопливим. Основне завдання вчителя – поживити процес навчання, активізувати пізнавальну діяльність здобувачів освіти, і в той же час ненав'язливий контроль, навчити здобувача освіти працювати самостійно, допомогти йому освоїти основні вміння і навички. Практика показує, що використання в процесі навчання завдань, кросвордів, тестів, вікторин, ігрових моментів підвищує ефективність засвоєння матеріалу і інтерес до навчання, знімає психологічну напругу [2, с. 4].

Проблемне навчання базується на створенні проблемної ситуації, яка має свою функціональну характеристику. Вона виникає тоді, коли людина стикається із завданням, яке складно вирішити через брак необхідних знань. У такому випадку необхідно самостійно знаходити потрібну інформацію для досягнення розв'язку. Ключовим аспектом проблемної ситуації є те, що в ній міститься елемент невідомого – нового знання чи підходу, яке необхідно відкрити для правильного виконання завдання.

Маємо зауважити, що структурно проблемна ситуація складається з трьох основних компонентів, таких як пізнавальна потреба – необхідність виконати дію, що викликає інтерес до нового знання. Невідоме – те, що потребує

відкриття в межах поставленої проблеми. Можливості здобувачів – здатність аналізувати умови завдання, знаходити рішення та відкривати нові знання.

Процес розв’язання проблемної задачі включає чотири етапи – використання вже відомих методів для розв’язку – «закритий» етап, де застосовуються стандартні способи. Виникнення проблемної ситуації – момент, коли постає потреба у пошуку нових шляхів вирішення, що призводить до відкриття нового принципу чи підходу. Реалізація знайденого принципу на практиці. Перевірка правильності отриманого розв’язку. Саме на другому етапі відбувається формування проблемної ситуації, яка слугує рушійною силою для пошуку та відкриття нового знання. Завершальним етапом цього процесу є усвідомлення відкритого принципу та його інтеграція в систему знань [3].

У контексті нашої теми підкреслимо, що у проблемному навчанні здобувачі стикаються з проблемою та намагаються вирішити її за допомогою інформації, якою вони вже володіють, що дозволяє їм оцінити те, що вони вже знають. Вони визначають, чого їм потрібно навчитися, щоб краще зрозуміти проблему та як її вирішити. Після того, як вони попрацювали над проблемою, наскільки це було можливо, і визначили, обсяг інформації, яку треба здобути, учні беруть участь у самостійному навчанні, при цьому залучають різноманітні інформаційні ресурси (книги, журнали, звіти, онлайн-інформацію). Потім учні повертаються до проблеми та застосовують те, чому вони навчилися, у своїй роботі з проблемою, щоб більш повно її зрозуміти та вирішити. Важливим є те, що після завершення проблемної роботи здобувачі оцінюють себе та один одного, щоб розвинути навички самооцінки та конструктивної оцінки однолітків. Самооцінка є навичкою, необхідною для ефективного самостійного навчання. До речі, обов’язком вчителя є надання навчальних матеріалів і вказівок, які полегшують навчання. Основна роль вчителя полягає в ролі фасилітатора або педагогічного тренера, який направляє здобувачів у процесі проблемного навчання [7].

Можна з упевненістю сказати, що педагогічна технологія – це система найбільш ефективних методів і прийомів, спрямованих на досягнення освітніх

цілей. Вона передбачає науково обґрунтовану організацію освітнього процесу, що забезпечує оптимальні шляхи формування знань, умінь і культурних цінностей здобувачів освіти.

При тому методи, які використовує педагог для створення проблемних ситуацій навмисно підводять здобувачів до суперечливої ситуації та заохочують їх самостійно знайти шляхи її вирішення; демонструють конфліктні моменти, що виникають у практичній діяльності; подають різні погляди на одну й ту саму проблему; стимулюють здобувачів до аналізу, порівняння, узагальнення, формування висновків та зіставлення фактів; формують запитання, що потребують узагальнення, аргументації, конкретизації та логічного мислення; пропонують завдання, які мають дослідницький чи пошуковий характер, зокрема із суперечливими або неповними даними; створюють ситуації, що передбачають активне залучення здобувачів до дослідницької діяльності, свідомо допускаючи неточності.

Дослідницька діяльність передбачає самостійний пошук розв'язання наукової проблеми здобувачем освіти. Проблемне навчання сприяє не лише засвоєнню необхідних знань, умінь і навичок, а й розвитку вмінь, формуванню навичок самостійного здобуття знань через творчу діяльність. Це підвищує інтерес до навчання та забезпечує якісні й стійкі результати. Прикладом можуть бути наукові роботи здобувачів у рамках Малої академії наук, коли вони працюють з документами і матеріалами в бібліотеці чи краєзнавчому музеї [4, с. 100].

На окрему увагу заслуговує чотири характеристики проблемно-орієнтованого навчання, таких як автентичність чи реальність: використання актуальних проблем реального світу, які мають значення для здобувачів. Тобто приклади до тем, які учні вивчають на уроці, вчитель бере з повсякденного життя і пропонує знайти здобувачам вихід із проблемних ситуацій. Зокрема, у 7 класі під час вивчення теми «Громада» вчитель окреслює завдання: здійснити прогулянку містом і зазначити, щоб Ви змінили для благоустрою громади.

Персоналізованість: зробіть навчання персональним, підключаючись до індивідуальних стилів і креативності учня. При цьому, запропонуйте завдання здобувачу, до якого він має особистий інтерес. Нелінійність: учні працюють у багатьох напрямках і досліджують різноманітні теорії, ідеї та рішення. Керівництво та підтримка: педагог спрямовує учнів у правильному напрямку розв'язання задачі, використовуючи запитання, які містять підказки, допомагає з вирішенням проблеми.

Як бачимо, що роль вчителя в проблемно-орієнтованому навчанні полягає в тому, щоб направляти та підтримувати здобувачів у активній побудові самостійного навчання, а не надавати інформацію пасивним одержувачам, педагог дозволяє учням брати на себе ініціативу у розв'язанні проблеми [6].

Проблемне навчання передбачає роботу в групах. Так, здобувачі працюють у групах по 10-15 осіб за підтримки педагога. Здобувачам пропонується проблема, і вони, співпрацюючи в групі, активізують свої попередні знання. Група розробляє гіпотези, щоб пояснити проблему та визначити питання для дослідження, що допоможе їм побудувати спільне пояснення проблеми. Після початкової командної роботи, здобувачі самостійно працюють над дослідженням визначених проблем, після чого обговорюють з групою свої висновки та остаточне пояснення проблеми на основі того, що вони дізналися.

Серед інтерактивних методів ще варто виділити: навчальну тематичну дискусію – передбачає три основні етапи: початок дискусії, колективне обговорення та підбиття підсумків. Ефективним є метод «круглого столу» – спільний обмін думками та колективний пошук істини. Метод «мозкового штурму» – спрямований на генерування великої кількості ідей учнями з метою розв'язання поставленої проблеми. Цей метод також сприяє розвитку комунікативної культури та є важливим для формування професійних компетентностей.

Корисним у проблемному навчанні є аналіз конкретних обставин – дозволяє розв'язувати навчальні, виховні та розвивальні завдання через розгляд різних ситуацій:

1) ситуація-ілюстрація – демонстрація реального випадку з навчальної або життєвої практики.

2) ситуація-оцінка – аналіз конкретного вчинку з метою оцінки його правильності та суспільної моралі або законодавства.

3) ситуація-вправа – передбачає невелике дослідження під час заняття.

Популярними поміж вчителів у межах проблемного навчання є такі методи та технології: «Мікрофон» – форма групового обговорення, що дає можливість кожному висловитися лаконічно та послідовно під час інтерв'ю.

Метод проєктів – передбачає самостійне дослідження проблеми, яке завершується творчою презентацією результатів. Цей метод сприяє розвитку навичок організації роботи, планування часу, співпраці та публічного виступу. Крім того, проєкти можуть бути суспільно корисними для місцевої громади.

Кейс-метод – дозволяє застосовувати теоретичні знання до реальних ситуацій, розвиває вміння аналізу інформації та критичного мислення.

«Шість капелюхів мислення» – методика, яка дозволяє опрацьовувати проблему з різних позицій, фокусуючись на одному аспекті.

«Фішбоун» – техніка аналізу причинно-наслідкових зв'язків у проблемних питаннях.

«Колаж» – творчий прийом підбиття підсумків уроку через візуалізацію основних ідей та висновків.

Безсумнівно, що використання цих методів у процесі навчання громадянської освіти сприяє розвитку критичного мислення, формуванню активної громадянської позиції та навичок аналізу соціальних процесів [5].

Висновки. Проблемне навчання є ефективною освітньою технологією, що сприяє розвитку критичного мислення, дослідницької активності та навичок самостійного навчання учнів упродовж життя. У процесі навчання учнів громадянської освіти створення педагогом проблемних ситуацій допомагає не лише засвоювати знання, а й формувати громадянську компетентність.

Особливо актуальним є використання цієї технології в умовах сучасних викликів, зокрема під час російсько-української війни, коли важливо навчати

здобувачів орієнтуватися в складній інформаційній реальності, розпізнавати маніпуляції та ухвалювати виважені рішення. Практичне впровадження проблемного навчання на уроках і в позакласній діяльності підтверджує його значний потенціал у формуванні свідомих і відповідальних громадян.

Отже, технологія проблемного навчання є дієвим інструментом модернізації громадянської освіти, яка забезпечує підготовку молодого покоління до активної участі в суспільному житті та вирішення актуальних проблем сучасності. Пропонуємо технологію проблемного навчання розглядати як педагогічну методику.

Список використаних джерел

1. Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf> (дата звернення: 26.02.2025).

2. Коляда І., Санкович М. Ігрові технології навчання громадянської освіти в умовах реалізації концепції Нової української школи. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін. Науково-педагогічний журнал*. №1(9)' 2021. С.3-5. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6c6a8a9a-7e21-4d72-82d5-bad1728ec07f/content> (дата звернення: 26.02.2025).

3. Павленко В. В. Проблемне навчання: становлення, сутність, перспективи. 2013. URL: <https://surl.li/vxwkfc> ; <https://eprints.zu.edu.ua/12538/1/11.pdf> (дата звернення: 26.02.2025).

4. Скакальська І., Левчук А. Формування громадянської компетентності майбутніх вчителів історії та громадянської освіти у процесі фахової підготовки (на прикладі навчальної музейної практики). *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. № 19. 2024. С. 96-103. <https://doi.org/10.32782/2410-2075->

[2024-19](http://journals.kogpa.te.ua/index.php/pedagogy/article/view/154/138) ; URL: <http://journals.kogpa.te.ua/index.php/pedagogy/article/view/154/138>
(дата звернення: 26.02.2025).

5. Duch Barbara J.; Groh, Susan; Allen, Deborah E. The power of problem-based learning : a practical «how to» for teaching undergraduate courses in any discipline (1st ed.). Sterling, VA: Stylus Pub. 2001.

6. Devilee A. What is Problem Based Learning and why should we use it? *The University of Sydney*. 2008. URL: <https://instructionaldesign.com.au/problem-based-learning/>

7. Problem-Based Learning. *Centre for Teaching and Learning*. Queen's University. URL: <https://www.queensu.ca/ctl/resources/instructors/instructional-strategies/problem-based-learning> (дата звернення: 26.02.2025).